

MILLIY-MADANIY MENTALITETDA “XAYP” KONSEPTINING DISKURSIV TALQINI

Diyorova Mahliyo Shuhrat qizi

Qarshi Davlat Universiteti,

Lingvistika kafedrası tadqiqotchisi

mahliyodiyorova7@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17667083>

Annotatsiya. Raqamli kommunikatsiya tizimining kengayishi, ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy hayotga chuqur kirib borishi natijasida “xayp” konsepti zamonaviy lingvokulturologik tadqiqotlarning markaziy obyektlaridan biriga aylandi. Hozirgi davrda “xayp” nafaqat ijtimoiy tarmoqlar fenomeni, balki jamiyatning emotsional-hissiy reaksiyalari, ijtimoiy baholash mexanizmlari va milliy-madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi murakkab diskursiv birlik sifatida talqin qilinmoqda. Har bir millat ushbu hodisani o‘z mentaliteti, kommunikativ odatlari va axloqiy me‘yorlari orqali idrok etadi. Shu sababli “xayp” konseptining mazmuni turli madaniy kontekstlarda keskin farqlanishi mumkin.

Kalit so‘zlar: obyekt, yondashu, mentalitet, kollektiv, mental-kognitiv, ijtimoiy ong

O‘zbek madaniyatiga xos ehtiyotkorlik, kamtarlik, ortiqcha shov-shuvdan tiyilish, shaxsiy manfaatni jamoaviy manfaatga bo‘ysundirish kabi qadriyatlar “xayp”ga nisbatan ehtiyotkor yondashuvni shakllantiradi. Raqamli davr esa ushbu qadriyatlarning qayta talqin qilinishiga olib kelmoqda. Mazkur bo‘lim milliy-madaniy mentalitet kontekstida “xayp” konseptining diskursiv talqinini ilmiy asosda tahlil etadi.

Milliy-madaniy mentalitet va “xayp” konsepti o‘rtasidagi munosabat. Milliy-madaniy mentalitet – jamiyatning tarixiy tajribasi, qadriyatlari, odatlari va dunyoqarashini ifodalovchi kollektiv ong shaklidir. Har qanday lingvistik konsept aynan shu mental-kognitiv tizim orqali talqin qilinadi. “Xayp” konsepti ham o‘zbek madaniyatida mavjud qadriyatlarga tayanadi. O‘zbek mentaliteti quyidagi asosiy mezonlar bilan tavsiflanadi: **kamtarlik va vazminlik, shov-shuvdan tiyilish, axloqiy me‘yorlarga qat’iy rioya, kattalarga hurmat, so‘z va amal birligi, yolg‘on va sun’iylikka salbiy munosabat.**

Ushbu qadriyatlar asosida “xayp” ko‘pincha **salbiy baho** kasb etadi: “sun’iy obro‘ orttirish”, “o‘zini ko‘z-ko‘z qilish”, “zanzama bilan gap tarqatish” kabi konnotatsiyalarni yuklaydi. **Yoshlar va kattalar diskursi: farqli talqinlar** Raqamli avlod (Z & Alfa) uchun “xayp”: “trendga kirish”, “kontentni ko‘tarish”, “virallashish”, “e‘tibor qozonish” kabi neytral yoki ijobiy ma‘noda qo‘llanadi. Katta avlod uchun esa u: “keraksiz shov-shuv”, “mazmunsiz

reklamachilik”, “internetning yomon ta’siri”, “bo’rttirish” kabi mazmunlarda talqin qilinadi. Bu tafovut milliy mentalitetning yosh guruhlari bo’yicha differensial ko’rinishini namoyon etadi. O’zbek mediadiskursi “xayp” konseptini uch asosiy semantik-modelda namoyon qiladi:

1. **Informatsion pik** – keskin qiziqish to’lqinini yuzaga keltiruvchi voqea yoki xabar.
2. **Baholovchanlik** – ijtimoiy-hissiy munosabat (ijobiy, neytral, salbiy).
3. **Ijtimoiy rezonans** – keng muhokama, fikrlar to’qnashuvi, ijtimoiy pozitsiyalar. **Mediatekstdagi ko’rinishlar** “Xayp” ko’pincha quyidagi diskurslar orqali shakllanadi: sarlavha diskursi (“Shov-shuvga sabab bo’lgan...”, “Internetni larzaga keltirgan video...”); komentariylar diskursi (“Bo’ldi endi, ortiqcha shov-shuv!”, “Reklama uchun qilingan narsa”); jurnalistik talqin (“Sun’iy ko’tarilgan mashhurlik”); blogger diskursi (“Xayp uchun emas, foyda uchun qilganman”).

“Xayp” konseptining O’zbek mentaliteti asosida shakllangan semantik modeli

Quyida konseptning milliy talqini bo’yicha umumlashtirilgan semantik model beriladi.

Jadval 1. O’zbek madaniyatida “xayp” konseptining semantik maydoni “Xayp”ning milliy-madaniy talqinini belgilovchi omilla

Etik me’yorlar

O’zbek madaniyatida axloqiy me’yorlar yuqori qadrlanadi. Shuning uchun:

- haqiqatga mos kelmaydigan,
- odamlarni chalg’ituvchi,
- yolg’on reklama elementlarini o’z ichiga olgan xayp turlari qat’iy rad etiladi.

Jamoaviylik tamoyili

Individualist madaniyatlardan farqli ravishda O’zbek mentaliteti ****“jamiyat fikri”****ni ustun qo’yadi. Shuning uchun xayp har doim jamoa tomonidan baholanadi:

- “Ko’p gapirish yaxshi emas”,
- “Kamtar bo’lgan odam insonlarga yoqadi” kabi qadriyatlar xaypga nisbatan ehtiyotkor yondashuvni kuchaytiradi.

Raqamli kommunikatsiya madaniyati internet savodxonligi, mediamadaniyat, yoshlar subkulturasining kengayishi xaypga bo’lgan munosabatni yumshatdi. Endilikda “xayp” ko’pincha “ijtimoiy faollik”, “kreativlik”, “innovatsiya” bilan tenglashtiriladi.

POLAND

POLAND

Xulosa O‘zbek milliy-madaniy mentalitetida “xayp” konsepti murakkab, ko‘p qatlamli va dinamik diskursiv hodisa sifatida shakllanadi. U jamiyatning qadriyatlari, axloqiy me‘yorlari, yosh guruhlari nutqi, media-madaniyat va kommunikativ tajribasi bilan bevosita bog‘liq. “Xayp”ning o‘zbekcha talqini ko‘proq baholovchanlik, axloqiy mezon va ehtiyotkorlik bilan tavsiflanadi, ammo raqamli davr uning semantik chegaralarini kengaytirib bormoqda.

Shu bois “xayp” konsepti nafaqat tilshunoslik, balki sotsiologiya, psixologiya, madaniyatshunoslik, media tadqiqotlari uchun ham istiqbolli tadqiqot obyektidir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva, M. Zamonaviy mediadiskursda lingvokulturologik jarayonlar. – Toshkent: Fan, 2021.
2. Karimova, D. Milliy mentalitet va kommunikativ xulq-atvor: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Universitet, 2020.
3. Xudoyberganova, M. Mediatekst semantikasi va pragmatikasi. – T.: O‘zMU nashriyoti, 2019.
4. Dobrosklonskaya, T.G. Media lingvistika. – Moskva: Flinta, 2017.
5. Duskaeva, L.R. Diskursiv mediamuhitning lingvistik tahlili. – SPb.: SPress, 2016.
6. Fairclough, N. Media Discourse. – London: Arnold, 1995.
7. Jenkins, H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. – New York: NYU Press, 2006.
8. Van Dijk, T. A. Discourse and Power. – London: Palgrave, 2008.
9. Boyd, D. It’s Complicated: The Social Lives of Networked Teens. – Yale University Press, 2014.
10. O‘zbekiston Respublikasi OAV to‘g‘risidagi qonuni. – Toshkent, 2022.